

МЕДІАЦІЯ ЯК СПОСІБ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ

Постановка проблеми. Останнім часом в Україні дуже актуальною стала проблема впровадження медіації. Це пов'язано з підготовкою країни до вступу в Європейський Союз і необхідністю адаптації національного законодавства до європейських стандартів. Крім того, враховується потреба у пошуку оптимальних альтернативних методів вирішення різних видів спорів, а також удосконалення системи захисту прав громадян і юридичних осіб. Тому необхідно провести комплексне дослідження теоретичних і правових аспектів інтеграції медіації в правовий простір України, визначити особливості її використання в сучасних умовах і з'ясувати подальші перспективи удосконалення чинного процесуального законодавства з метою забезпечення можливості реалізації права на альтернативне вирішення спорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій обраної проблематики. У контексті дослідження проблематики використання медіації у рамках вирішення цивільно-правових спорів використовувалися наукові напрацювання фахівців, які приділяли увагу відповідному питанню у своїх роботах: О. Белінської, Н. Бондаренко-Зелінської, М. Вікторук, О. Козляковська, Г. Огречук, Ю. Розмана, Ю. Притики, О. Юніна, І. Ясиновської та ін.

Мета статті полягає в аналізі теорії цивільно-процесуального права та національного законодавства для вивчення сутності медіації як альтернативного методу вирішення цивільно-правових спорів. Сформулювати наукові висновки про необхідність вдосконалення законодавчого регулювання та розвитку медіаційного інституту.

Виклад основного матеріалу. У світі, де суспільні відносини набувають все більш глобально-го характеру, супроводжуються значною кількістю правових спорів, вони часто розглядаються в судовому порядку. Проте рішення суду не завжди гарантує врегулювання конфлікту, задоволення інтересів сторін і виконання встановленого судовим актом. Тому увага до позасудових механізмів врегулювання спорів стає все більш актуальною. Юристи, правові експерти та фахівці починають активно впроваджувати і застосовувати альтернативні методи вирішення спорів, замість класичного судового процесу. Ці методи альтернативного вирішення спорів надають можливість ефективніше та швидше вирішувати спори, сприяючи тим самим підвищенню ефективності правосуддя та задоволенню потреб учасників конфліктів.

Зокрема, медіація набуває все більшої популярності. Цей підхід дає змогу сторонам швидше та ефективніше знайти компромісні рішення, що враховують їхні потреби та інтереси, сприяючи тим самим побудові більш гармонійних відносин.

Термін «медіація» походить від грецького слова «medos», що означає нейтральний або незалежний від сторін, а також від латинських термінів «mediatio» (посередництво) та «mediare» (бути посередником у спорі). В одному з міжнародних словників медіація визначається як один із методів вирішення спорів, при якому третя незалежна особа (медіатор) допомагає сторонам під час конфлікту або переговорів досягти взаємовигідного розв'язання, проте не має повноважень змусити сторони до укладення угоди.

Медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів (п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіацію» від 16.11.2021 [1]). Медіація є найбільш поширеним альтернативним способом вирішення спорів.

У Європейському Союзі медіація розглядається як добровільне волевиявлення суб'єктів конфлікту, які залучають третю незалежну сторону для вирішення суперечок. Сучасна правова док-

трина визначає медіацію як самостійний метод вирішення конфліктів, під час якого сторони самостійно доходять компромісного рішення за участю незалежного посередника.

Аналіз наукових і аналітичних джерел, присвячених дослідженню різних аспектів існуючих альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів, свідчить про існування численних дефініцій категорії «медіація».

Під медіацією група національних і міжнародних експертів, які здійснили Гар-аналіз впровадження інституту медіації в Україні, розуміють «активний структурований процес у формі діалогу, у рамках якого незалежна третя особа (медіатор) допомагає сторонам спору вирішити конфлікт, використовуючи цільові та спеціалізовані комунікаційні та переговорні методи; сторонам пропонується активна участь у процесі, який фокусується на потребах, правах та інтересах сторін» [2]. Проте науковці пропонують такі визначення: самостійний альтернативний спосіб вирішення правових, у тому числі цивільно-правових, спорів за допомогою незалежної особи – медіатора самостійний спосіб альтернативного вирішення спорів, який полягає у забезпеченні прийняття сторонами самостійного компромісного взаємоприйнятого рішення зі спору в процесі безпосереднього чи опосередкованого спілкування за сприянням обраної сторонами за взаємною згодою незалежної третьої особи (Ю. Притика, О. Козляковська [4]); переговорний процес, що здійснюється за допомогою незалежної сторони – кваліфікованого посередника (медіатора) (Н. Бондаренко-Зелінська [5, с. 180]).

Важливо зазначити, що вчені О. Белінська, М. Вікторчук, А. Гаврилішин, Г. Єрмоєнко, Т. Симоненко та інші надають багатоаспектні визначення медіації, які включають широкий спектр ознак цього поняття [6, с. 158; 7, с. 169, 174]. Хоча в науковій літературі можна натрапити на різні тлумачення медіації, вони переважно подібні, і відмінності зазвичай залежать від підходу авторів до розуміння сутності медіації в цілому та сфери її застосування.

Незважаючи на існування інших методів вирішення спорів, таких як переговори, третейський суд та інші, багато вчених вважають, що саме медіація є найбільш ефективним способом вирішення цивільних спорів і є відомим у світовій практиці. Зокрема, після аналізу альтернативних методів вирішення приватних спорів і світового досвіду країн з високорозвинутою системою правосуддя, Ю. Розман доходить висновку, що медіація є найбільш прогресивним з неформальних методів вирішення приватних спорів [8, с. 253].

Можливість розгляду справ третейським судом закріплено у Законі України «Про третейські суди» від 11.05.2004 року, відповідно до якого третейський суд – недержавний незалежний орган, що у порядку, встановленому цим Законом, вирішує спори, які виникають із цивільних та господарських правовідносин (п. 1 ч. 1 ст. 2), а також Законом України «Про Міжнародний комерційний арбітраж» від 24.02.1994 року. Вказаний закон передбачає визнання корисності арбітражу (третейського суду) як методу, що широко застосовується для вирішення спорів, які виникають у сфері міжнародної торгівлі, і необхідності комплексного врегулювання міжнародного комерційного арбітражу в законодавчому порядку. Особливостями розгляду справи міжнародного комерційного арбітражу, відмінними від розгляду у національних судах, є приватний характер розгляду справи, можливість вибору третейських суддів сторонами, відсутність прив'язки до національного процесуального законодавства.

Автори підручника, створеного в рамках проєкту Української академії медіації «Підтримка юридичних вищих навчальних закладів шляхом розроблення навчально-методичного забезпечення викладання дисциплін з медіації для поліпшення якості юридичної освіти та сприяння ширшому застосуванню альтернативних механізмів вирішення спорів», що реалізується за підтримки американського народу, наданої через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), здійснили комплексну характеристику особливостей та основних видів альтернативних способів вирішення спорів (переговори (negotiation), медіація, консиліація, третейське судочинство, колаборативні процедури (collaborative procedure), партисипативні процедури (la procedure participative), міні-розгляд (mini-trial), спрощений суд присяжних (summary jury trial), незалежна оцінка фактів (neutral expert fact-finding), попередня нейтральна оцінка (early neutral evaluation), омбудсмен (ombudsman), медарб (mediation-arbitration), приватний суд (private judge)) та дійшли висновку, що популярність медіації в зарубіжних державах поряд з іншими способами альтернативного вирішення спорів зумовлена низкою факторів, серед яких: її консенсуальна природа; добровільність;

конфіденційність; прийняття рішення самими сторонами, яке засноване на їхніх інтересах, а не на позиціях; можливість інтегрування в інші судові та квазісудові змагальні процедури; швидкість і гнучкість процедури; економічність із точки зору фінансових та інших ресурсів. Медіація також може сприяти збереженню відносин та досягненню стійкого результату [9, с. 97].

Вивчаючи теоретичні аспекти медіації, її зміст і сутність, О. Юнін доходить висновку, що медіація як альтернативний метод вирішення спорів має низку переваг, таких як конфіденційність, економічна ефективність, гнучкість, неформальність та гарантія виконання прийнятого рішення у разі успішної медіації [10, с. 116]. За словами Ю. Розмана, медіація, як альтернатива судовому розгляду спорів, є економічно вигідною і доцільною, оскільки дозволяє знайти рішення, що задовольняє всі сторони конфлікту, без витрат на підготовку до судового розгляду та додаткові витрати на обслуговування судових процедур. Крім того, проведення процедури медіації у більшості випадків приносить задоволення всім конфліктуючим сторонам від способу та результату вирішення конфлікту, забезпечуючи конфіденційність процесу вирішення, запобігаючи подібним конфліктам у майбутньому та підвищуючи ймовірність виконання прийнятого сторонами спільного рішення [8, с. 252].

На думку деяких науковців, медіація має переваги порівняно з судовою процедурою через тривалість судових процесів, обмеженість можливостей особи в захисті свого права та проблеми з корупцією у судовій системі (В. Мамницький, О. Белей, В. Дулепа [11, с. 59]). Хоча, як зазначено Європейською комісією з питань ефективності правосуддя, судді відіграють важливу роль у розвитку альтернативних методів розв'язання спорів. Коли таке є можливим, судді мають одержати повноваження рекомендувати сторонам методи, альтернативні судовому розгляду, зокрема процедуру примирення, медіацію та переговори.

Рада Європи, наслідуючи принципи справедливості та істини у судовому процесі, активно підтримує ініціативи своїх держав-членів у встановленні єдиної європейської нормативної бази для впровадження альтернативних механізмів вирішення конфліктів, таких як примирення, медіація та відновне правосуддя [12]. Ці заходи спрямовані на досягнення гармонії інтересів між конфліктуючими сторонами та оптимізацію процесу вирішення суперечок у суспільстві.

Широкого застосування у європейських країнах набула медіація, можливість застосування якої закріплена у Директиві Європейського Парламенту і Ради 2008/52/ЄС від 21 травня 2008 року щодо деяких аспектів посередництва (медіації) у цивільних та комерційних справах. Як зазначено у Директиві, медіація може забезпечити економічно ефективно та швидко позасудове вирішення спорів у цивільних та комерційних справах за допомогою процесів, адаптованих до потреб сторін. Угоди, що випливають із посередництва, будуть виконуватися добровільно і, швидше, збережуть дружні та стійкі відносини між сторонами [13; 14]. Ці переваги стають більш вираженими у ситуаціях із відображенням транскордонних елементів. З метою сприяння медіації та забезпечення того, щоб сторони, які звертаються до медіації при вирішенні конфліктів, могли спиратися на передбачувану правову базу, необхідно запровадити рамкове законодавство, що стосується ключових аспектів цивільного процесу.

Висновки. Отже, зосередження на розвитку медіації як засобу вирішення цивільно-правових спорів і гармонізація національного законодавства із європейськими стандартами є важливими складовими процесу забезпечення правосуддя та стабільності в суспільстві. Цей шлях передбачає спільні зусилля держави, наукової спільноти та міжнародних експертів. Сприяючи медіації, зменшуючи навантаження на судову систему та впроваджуючи культуру мирного вирішення конфліктів, ми торуємо шлях до більш інтегрованого та гуманного суспільства, яке відповідає європейським стандартам права та демократії.

Список використаних джерел

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text> (дата звернення: 31.03.2024)
2. Gap-Аналіз впровадження інституту медіації в Україні: підруч. / Б. Маан. Київ, 2020. 71 с. URL: <https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/handle/123456789/2693> (дата звернення: 31.03.2024)
3. Огречук Г. О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2016. 213 с.

4. Городецька І. А. Медіація як спосіб вирішення цивільно-правових спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7/2021. С. 59–61. URL: http://lsej.org.ua/7_2021/15.pdf (дата звернення: 31.03.2024)
5. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Медіація: можливість запровадження в цивільному процесі України. *Перспективи застосування альтернативних способів вирішення спорів (ADR) в Україні*: матеріали Другого Львів. міжнар. форуму (Львів, 26–29 травня 2009 р.). Львів: Львів. держ. ін-т новіт. технологій та управління ім. В. Чорновола, 2009. С. 179–182.
6. Белінська О. В. Медіація – альтернативне вирішення спорів. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1 (5). С. 158–172. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Visnyk_Vyschoi_rady_iustytysii/2011_N1_5.pdf? (дата звернення: 31.03.2024)
7. Вікторчук М. В. Медіація як альтернативний спосіб вирішення господарських спорів в Україні. *Вісник Луцького державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. № 3. С. 168–177. URL: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/issue/view/42/40> (дата звернення: 31.03.2024)
8. Розман Ю. В. Медіація як альтернативний спосіб вирішення приватноправових спорів. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 49. С. 245–256. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/49_2013/32.pdf (дата звернення: 31.03.2024)
9. Медіація у професійній діяльності юриста: підручник / авт. кол.: Т. В. Білик, Р. О. Гаврилюк, І. М. Гордиський та ін.; за ред. Н. М. Крестовської, Л. Д. Романадзе. Одеса: Екологія, 2019. 456 с.
10. Юнін О. С. Деякі теоретичні аспекти медіації як альтернативного способу вирішення цивільно-правових спорів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 112–117. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/739/1/16.pdf> (дата звернення: 31.03.2024)
11. Мамницький В. Ю., Белей О. В., Дулепа В. П. Медіація в цивільному процесі: перспективи запровадження в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 3. С. 59–63. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2019/16.pdf (дата звернення: 31.03.2024)
12. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Впровадження медіації у судовий процес як складова наближення законодавства України до європейських стандартів. *Приватне право і підприємництво*. 2011. Вип. 10. С. 181–185. URL: http://www.ppp-journal.kiev.ua/archive/2011/10/10_2011.pdf (дата звернення: 31.03.2024)
13. Kurylo L., Kurylo I., Shulga I., Horodetska I. Environmental Legal Culture as a Factor in Ensuring Sustainable Development of Society. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. No. 9 (1). P. 220–227. URL: <http://ecsdev.org/ojs/index.php/ejsd/article/view/978> (дата звернення: 31.03.2024)
14. Ясиновський І. Г. Проблеми впровадження та проведення медіації в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2015. № 55. С. 260–267. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/425d86d2-208e-4904-ac9b-26aac2ddc92c/content> (дата звернення: 31.03.2024)

References

1. Pro mediatsiui: Zakon Ukrainy № 1875-IX vid 16.11.2021 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text> (data zvernennia: 31.03.2024)
2. Gap-Analiz vprovadzhenia instytutu mediatsii v Ukraini: pidruch. / B. Maan. Kyiv, 2020. 71 s. URL: <https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/handle/123456789/2693> (data zvernennia: 31.03.2024)
3. Ohrenchuk H. O. Pravove rehuliuвання zastosuvannya mediatsii pry vyrishenni tsyvilno-pravovykh sporiv: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03 / Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav. Kyiv, 2016. 213 s.
4. Horodetska I. A. Mediatsiia yak sposib vyrishennia tsyvilno-pravovykh sporiv. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal* № 7/2021. S. 59–61. URL: http://lsej.org.ua/7_2021/15.pdf (data zvernennia: 31.03.2024)
5. Bondarenko-Zelinska N. L. Mediatsiia: mozhlyvist zaprovadzhenia v tsyvilnomu protsesi Ukrainy. *Perspektyvy zastosuvannya alternatyvnykh sposobiv vyrishennia sporiv (ADR) v Ukraini*: materialy Druhoho Lviv. mizhnar. forumu, m. Lviv, 26–29 travnia 2009 r. Lviv: Lviv. derzh. in-t novit. tekhnolohii ta upravlinnia im. V. Chornovola, 2009. S. 179–182.
6. Belinska O. V. Mediatsiia – alternatyvne vyrishennia sporiv. *Visnyk vyshchoi rady iustytysii*. 2011. № 1 (5). S. 158–172. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Visnyk_Vyschoi_rady_iustytysii/2011_N1_5.pdf? (data zvernennia: 31.03.2024)
7. Viktorchuk M. V. Mediatsiia yak alternatyvnyi sposib vyrishennia hospodarskykh sporiv v Ukraini. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka*. 2016. № 3. S. 168–177. URL: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/issue/view/42/40> (data zvernennia: 31.03.2024)
8. Rozman Yu. V. Mediatsiia yak alternatyvnyi sposib vyrishennia pryvatnopravovykh sporiv. *Aktualni problemy polityky*. 2013. Vyp. 49. S. 245–256. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/49_2013/32.pdf (data zvernennia: 31.03.2024)
9. Mediatsiia u profesiinii diialnosti yurysta: pidruchnyk / avt. kol.: T. V. Bilyk, R. O. Havryliuk, I. M. Horodyskyi ta in.; za red. N. M. Krestovskoi, L. D. Romanadze. Odessa: Ekolohiia, 2019. 456 s.

10. Iunin O. S. Deiaki teoretychni aspekty mediatsii yak alternatyvnoho sposobu vyrishennia tsyvilno-pravovykh sporiv. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2016. № 4. S. 112–117. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/739/1/16.pdf> (data zvernennia: 31.03.2024)
11. Mamnytskyi V. Iu., Belei O. V., Dulepa V. P. Mediatsiia v tsyvilnomu protsesi: perspektyvy zaprovadzhennia v Ukraini. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*. 2019. № 3. S. 59–63. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2019/16.pdf (data zvernennia: 31.03.2024)
12. Bondarenko-Zelinska N. L. Vprovadzhennia mediatsii u sudovy protses yak skladova nablyzhennia zakonodavstva Ukrainy do yevropeiskykh standartiv. *Pryvatne pravo i pidpriemnytstvo*. 2011. Vyp. 10. S. 181–185. URL: http://www.ppp-journal.kiev.ua/archive/2011/10/10_2011.pdf (data zvernennia: 31.03.2024)
13. Kurylo L., Kurylo I., Shulga I., Horodetska I. Environmental Legal Culture as a Factor in Ensuring Sustainable Development of Society. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. No. 9 (1). P. 220–227. URL: <http://ecsdev.org/ojs/index.php/ejsd/article/view/978> (data zvernennia: 31.03.2024).
14. Iasynovskyi I. H. Problemy vprovadzhennia ta provedennia mediatsii v Ukraini. *Aktualni problemy polityky*. 2015. № 55. S. 260–267. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/425d86d2-208e-4904-ac9b-26aac2dde92c/content> (data zvernennia: 31.03.2024).

Федоренко М. О. Медіація як спосіб альтернативного вирішення цивільно-правових спорів

У статті досліджуються поняття і сутність медіації як альтернативного способу вирішення спорів і конфліктів цивільно-правового характеру. Визначено загальні особливості медіації як процесуального інституту, особливості її становлення та розвитку в Україні, а також зазначені основні нормативно-правові засади її правового регулювання.

На основі аналізу наукових досліджень і прикладів практичної реалізації медіації в Україні, пропонуються рекомендації щодо подальшого розвитку цього альтернативного способу вирішення конфліктів. Зокрема, розглядаються можливості інтеграції медіації в освітні програми, підтримка її розвитку на рівні законодавства та створення умов для доступності правових послуг для різних соціальних груп.

Висновком дослідження є відзначення особливої ролі медіації в сучасному суспільстві, підкреслюючи її потенціал у зменшенні конфліктів, покращенні взаєморозуміння та сприянні побудові мирного і гармонійного співіснування в рамках вирішення цивільно-правових спорів.

Ключові слова: медіація; цивільний процес України; альтернативні способи вирішення спорів.

Fedorenko M. O. The Mediation as a Method of Alternative Civil Dispute Resolution

This article is devoted to the study of mediation as one of the main alternative ways of resolving disputes of civil law nature in civil proceedings in Ukraine. The Mediation provides a structured and effective method of resolving conflicts between parties. It allows the parties to come to an agreement and find a mutually beneficial solution, bypassing lengthy and costly litigation. It's important to note, that the mediation helps to reduce the burden on the judiciary, freeing up resources for more complex and contentious cases. It can speed up the dispute resolution process and reduce the cost of administrative procedures. During process of the mediation, the parties themselves make decisions about their future, which promotes their self-determination and autonomy. This is particularly important in the context of civil and commercial disputes, where the parties want to retain control over their rights, freedoms, property, ect.

The main purpose of the article is to conduct the research of the theory of civil procedure law and national legislation with a view to studying the essence of mediation as an alternative method of resolving civil law disputes. Also an important aspect of the study is the necessity of the formulation of the scientific conclusions of improvement of the legislative regulation and development of the mediation institution

The study uses general scientific and special legal methods adopted in national jurisprudence: systemic, historical and legal, formal legal and other methods. In the course of the study of civil procedural peculiarities of mediation implementation in the context of dispute resolution, the following methods were also used: analysis, synthesis, induction, deduction, analogy and legal modelling.

Focusing on the development of mediation as a means of resolving civil disputes and harmonisation national legislation with European standards are important components of the process of ensuring justice and stability in society. This path requires joint efforts of the state, the scientific community and international experts. By promoting mediation, reducing the burden on the judicial system and introducing a culture of peaceful conflict resolution, we are paving the way for a more integrated and humane society that meets European standards of law and democracy.

Key words: The mediation, the civil process of Ukraine, alternative dispute resolution options.

DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-649-653